

Máttuid giela gáhtten: Stáhtusmeahttun sápmelaččaid sámegiela ealáskahttin Suoma bealde Sámis

ERIKA KATJAANA SARIVAARA

Láidehus

Mánjii mun lean vástidan, ahte mus leat anárašmáttut, muhto mun in gula sámi jienastuslohkui. Juohke beaivvi lea earálágan vástáduš ja dovdu. (Dutkanguoibmi 5)

Áiggun dán čállošis buktit ovdan ja meroštallat joavkku mii lea almmolaččat oaidnemeahttun sámeservodagas. Sii eai oidno virggálaš loguin, iige sis leat virggálaš sápmelašstáhtus, go sii eai deavdde sápmelašvuoda kriteraid¹. Dasa lassin sin eai dávjá dohkket sosiála oktavuodain sápmelažžan, baicca sin atnet láddelažžan. Joavku lea ná guovtti ilmmi gaskkas: sii gullet sápmelašmeroštallama olggobeallái, muhto eai ane iežas et láddelažžange. Earenoamážin dan joavkku dahká goittotge dat, ahte sii leat nagodan ealáskahttit máttuideaset giela – namalassii sámegiela.

¹ Suoma lágas sámedikkis sápmelažžan oavvilduvvo olmmoš, guhte atná iežas sápmelažžan, dainna eavttuin, 1) ahte son ieš dahje su váhnemiin dahje áhkuin dahje ádjáin unnimustá okta lea oahppan sámegiela vuosttas giellanis; dahje 2) ahte son lea dakkár olbmo maŋisboahhti, guhte lea merkejuvvon duottar-, vuovde- dahje guolásteaddjisápmelažžan eana-, vearroguoddin- dahje heaggagirjji; dahje 3) ahte unnimustá okta su váhnemiin lea merkejuvvon dahje livččii sáhttan merkejuvnot jietnavuoigadahtton olmmožin Sámi parlamentta dahje sámedikki válggain. (Suoma láhka sámedikkis 1995; láhka lea addon 17.7.1995.) Suoma Sámedikki ruovttusiidduin fas daddjo ná: lága mielde sápmelaš lea olmmoš, gii atná iežas sápmelažžan dainna eavttuin, ahte son ieš dahje goittotge okta su váhnemiin dahje ádjáin ja áhkuin lea oahppan sámegiela vuosttas giellan (Suoma Sámediggi, Sámit Suomas 2008).

Mun evttohan ođđa doahpaga *stáhtusmeahtun sápmelaččat* ja govvidan sin giellaealáskahttima. Guorahalan mo stáhtusmeahtun sámiiid joavku lea šaddan ja suokkardalan manin sii háliidit ealáskahttit máttuideaset giela. Govvidan maid sin sáme giela geavaheami otna. Loahpas ságastalan vel stáhtusmeahtun sápmelaččaid fenomena birra ja mo dat laktása sápmelašvuoda ságastallamii sámeservodagas. Mun dutkkan dan fenomena giellasosiologijja perspektiivvas sihke mikro- ja makrodásiin. Ulbmilin lea ovdanbuktit mu nákkosgirjji dutkamuša čuolmma ja konteavstta. Háliidan deattuhit, ahte dán artihkkalis buvttán ovdan muhtin álgo fuomášumiid.

Dutkangirjjálašvuodas gávdno doaba *sámesogalaš*, mainna oaiivilduvvo olmmoš guhte giela ektui deavdá sápmelašvuoda kriterana, muhto ii ane iežas sápmelažžan (Lindgren 2000: 20). Mu dutkanjoavkku olbmot eai gula dan jovkui. Sii leat ealáskahttan sáme giela mii lea leamašan jávkosis sin sogain mánggaid sohka buolvvaid. Dat miellidibuktá dan ahte sii eai leat lága mielde sápmelaččat (gč. meroštallama 1. juolgenohtas). Geavahan dan jovkui doahpaga *stáhtusmeahtun sápmelaččat*. Dát doaba govvida joavkku marginála sajádaga sámii servodagas. Marginála sajádat mearkkaša dan, ahte sii báhcet sápmelaš meroštallama olggobeallái ja dáikko bokte sis ii leat virggálaš sápmelašstáhtus. Lean váldán vuodu doahpagii riikkaidgaskasaš doahpagis stáhtusmeahtun indiána (eng. *non-status Indian*). Dan dutkamis *stáhtusmeahtun sápmelaš* lea olmmoš, guhte lea máhccan ruovttoluotta sámevuhtii sáme giela oahppama bokte ja geas lea oktavuolta sámevuhtii máttuidis bokte.

Lea dehálaš earuhit, ahte stáhtusmeahtun sápmelaččaid joavku lea eará go *lappalaš*-joavku (suom. *lappalaiset*). Lappalaččat leat joavku Suoma davviguovllus mii dihtomiellalaččat vuosttalda sápmelaččaid mánggaim dásiin. Suoma bealde sápmelaččat leat 1990-logu rájes vásihan garra vuostálastima lappalaččaid bealis. Báikkálaš riiddu duogážiin leat Suoma davviguovllu eatnamat ja rievttit geavahit daid. Lappalaččat gáibidit alcceseaset ee. álgoálmotstáhtusa ja dan bokte vuoigatvuodaid eatnamiidda. Joavku lea ožžon fuomášumi ja šaddan dovddusin media bokte fallehettiin sámiiid agressiiva retorihkain. (Pääkkönen 2008: 302–303.)

Álgoálmot- ja nissondutkan diskurssain dávjá guorahallojuvvo dutki sajádat, namalassii dutki iežas vásáhusat ja rolla dutkamis (Koivunen – Liljeström 2004: 280; Smith 1999: 137–138). Sajáiduvan dutkin dutkama

fenomena siskkobeallái ja geavahan oktan metodan autoetnografijja. Dutkama fáddá lea vuolgán mu iežan vásáhusain, eallimis ja bearašhistorijjás. Mu sohka lea šaddan massit sáme giela 1800-logus. Goittotge mun lean ealáskahtán máttuid giela ja ieš human dál sáme giela iežan mánáide.

Dutkanmateriálan dán čállošis geavahan 11 olbmo jearahallama, maid lean čadahán jagiid 2008 ja 2009 áigge. Dat olbmot leat deavdán dan golbma kriterá, maid lean bidjan vuodđun stáhtusmeahtun sápmelaš-jovkui: galgá máhttit sáme giela, galgá leat njálmmálaš sohkadiehtu dološ sámi máttuid birra, ja galgá leat virggálaš sápmelašmeroštallama olggobealde, namalassii ii galgga deavdit sámi jienastuslogu gáibádusaid. Gohčodan sin dutkanguoibmin dán dutkamis danne go sin rolla ii leat dušše passiiva diehtoaddin munnje, baicca ovttasbargat muhtin osiin fárrolaga muinna. Dieinnalágiin dutkamii oassálastán olbmot ožžot ávkki guđet guimmiineaset dutkamis. Dutkan galgá maid rahpat dutkanguimmiide ođđa perspektiivva sápmelašvuoda ja sáme giela ealáskahttimis. Dutkan čadahuvvo Suoma bealde ja eanaš oassi dutkanguimmiin orru Suoma beale Sámis.

Dutkanguimmiid ohcan lea leamašan sihke áddjás ja hástaleaddji proseassa. Oktan sivvan dasa lea, ahte dutkanfáddá guoská olbmo gullevašvuodadovddu. Stáhtusmeahtun sámiid ambivaleansa dilli guovtti álbmoga gaskkas sáhtta dagahit identitehta erenoamáš raššin ja mángga čilgejeaddjin. Lassin dat fáddá orru leamen tabu ja dan birra ráđde jaskesvuolta sihke priváhta olbmo ja servodaga dásiin. Vaikko vel stáhtusmeahtun sámit dovdet gullevašvuoda sámiide, de sii milloseappot čiegadit sámi identitehta go buktet dan oidnosii. Sin stáhtusmeahtun dilli sámi servodagas bohciidahtta hástalusaid giela ja kultuvrra revitaliseremis. (Dutki iežas beaivegirji 2009.) Stáhtusmeahtun sámit leat marginála posišuvnnas sámi servodagas. Háliidan dainna dutkamiin addit jiena jávohis jovkui.

Dutkamušas geavahan kritihkalaš akšuvdnadutkama iešvugiid. Kritihkalaš dutkan bidjá jearaldatvuložin stáđásmuvvan jurddašan- ja meroštallanvugiid. Akšuvdnadutki lea aktiiva doaibmi guhte ii leat árbevirolaš rolla mielde neutrála iige olggobeale dutki. Dutkan čadahuvvo ovttaráđiid dutkanguimmiiguin dieinnalágiin ahte dutki ja dutkanguimmiid gaskkas lea dialoga ja vuorrováikkuhus. Dakkár dutkanproseassas ipmárdus ja dulkon lassána dadistaga. Guoskevaš proseassa ipmirduvvo hermeneuttalaš riekkisin. Proseassa oktan váldoulbmilin lea dutkanguimmiid fámuidahttin.

(Heikkinen 2007: 19–20.) Dán dutkama ulbmilin lea fámuidahttin maiddá dieinnalágiin ahte dutki álggaha nuppástuhttinproseassa ja roahkasmahtta olbmuid. Dutki doarju sin sámáiduvvanproseassas ja rahpá maiddá iežas vásáhusaid ja dovdduid sidjiide.²

Koloniseren ja giela molsun

Mii lea dagahan dan, ahte stáhtusmeahttun sámiiid sogat leat gáidan eret sámevuodas? Dasa ii gávdno okta čilgehus, muhto oanehis geahčastat historjái rahpá osiid suomaiduvvanproseassas. Suoma bealde Sámis giellamolsun lea dáhpáhuvvan dađistaga čuđiid jagiid mielde ja muhtin muddui joatkašuvvá ain: sámezielagat šadde hilgut sámegiela ja hupmagoahtit dušše suomagiela. Suoma Sámis lea čađahuvvon fámolaš, muhto jávohis koloniseren³, mii lea álggahuvvon juo čuohtejagiid áigi. Juo 1600-logu rájes sápmelaččat guodđigohte árbevirolaš ealáhusaid ja šadde odđaássin, dálonin. Sin eallinvuohki maid rievddai ja dasa lassin sii suomastišgohte mánáideasetguin. Dát lea dagahan ahte oassi sámiiin lea veháziid mielde assimilerejuvvon suomelaš álbmogii. (Lehtola 2002: 188–189.)

Álgoálbmotgiela stigmatiseren lea tragihkalaš effektiivva vuohki álgoálbmogiid koloniseremii ja juobe gielalaš álbmotgoddimii (Skutnabb-Kangas 2000: 312). Koloniserema ulbmilin dávjá lea leamašan ja lea muhtin osiin ain assimileren ja álgoálbmogiid eatnamiid ja sin luondduriggodagaid rivven (Balto 2008: 26). Suoma bealde Sámis sápmelaččaid koloniseren lea dutkojuvvon oalle unnán juos buhtastahtta omd. Norgga bealde sámiiid dáruiduhttima guoskevaš dutkamiiguin (gč. omd. Niemi 1997; Minde 2003). Koloniserenprosessii čatnasa čielgasit kulturmolsun: sámegiella lea vuoittáhallan suomagillii ja omd. risttalašvuohka duvdilii eret sámiiid árbevirolaš kultuvrralaš ja vuoiŋjalaš meanuid. Dasa laktása maid olbmuid jurdagiid «suoládeapmi». (gč. Balto 2008; Lehtola 1997: 32; Kuokkanen 2006: 2.)

² Dutkanprošektii gullá maiddá dokumentárafilmma.

³ Rauna Kuokkanen (2004: 143) mielde koloniseren čujuha Eurohpás renesánsa áigge bohciidan ideologijai ja doaibmanvugiide, maid mielde eará álbmogiid eatnamat ja resurssat válđojit atnui ja dan lassin vigget doarjut odđaássama leavvama. Álgoálbmogiid koloniseremis ja dan dálá hámis lea čállán omd. Linda Tuhiwai Smith (1999).

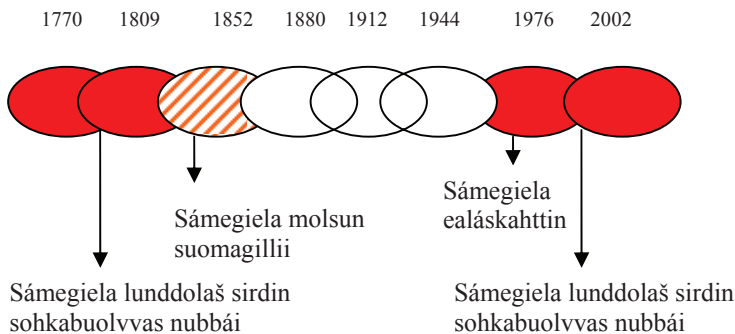
Sámegiela jávkan lea stuorra fenomena maiddái Norgga bealde sápmelaččaid gaskkas. Vuokko Hirvonen (1999: 126–127) gieđahallá dutkamušastis earret eará sámegiela jávkama váikkuhusa sámeidentitehtii. Stáhtaid giellapolitiikka geažil sápmelaččat leat šaddan hilgut sámegiela vai birgejit eallimis. Goittotge sámi identitehta ii leat vealttekeahtá jávkan vaikko giella livččii ja vaikko vel virggálaččat ii šat dohkkehuvvo sápmelažžan.

Giellasosiologas giellamolsunproseassa govviduvvo dávjá Haugena (1953: 370) hábmen A/a (unnitlogugiella) ja B/b (eanetlogugiella) muttuid mielde. Dat govvida giellamolsuma muttuid ja guovttegielatvuoda. Bustáva sturrodas muitala giellamáhtu birra: stuorra bustávva čájeha nana giellamáhtu, ja smávva bustávva fas unnit máhtu. Málle mielde vuolggasadjin ja boadusin lea ovttagielatvuolta.

A – Ab – AB – aB – B

Giellasosiologadutkit Leena Huss ja Anna-Riitta Lindgren (2007) goittotge fuomášuhttiba, ahte ovdamearkka dihtii Davvikalohta konteavsttas giellamolsuma vuolggasadjji ja boadus lea girját go Haugena ovdanbuktin ovttagielatvuolta. Sudno oainnu mielde olbmot leat baicca dávjá mánggagielagat. Nappo, vuolggasadjin sáhhtá leat ovttalágan mánggagielatvuolta ja giellamolsuma boadusin fastten nuppelágan mánggagielatvuolta.

Mu dutkamis ii leat relevánta iige oba vejolašge govvidit dárkilis giellamáhtu iešguhtege sohkaolvvain go giellamolsun lea dáhpáhuvvan relatiiva guhkes áigodagas. Danne lean hábmen nuppelágan vuogi čájehit giellamolsuma stáhtusmeahtun sámiid konteavsttas. Čuovvovaš govvois čájehan ovdamearkan typhkalaš sámegiela molsuma ja ealáskahttima sohkaolvvaid mielde stáhtusmeahtun sápmelaččaid gaskkas. Válljejin guorahallat ja váldit dasa ovdamearkan mu iežan soga gielalaš historjjá.

Govus 1. Ovdamearka sámegeiela jávkamis ja ealáskahttimis gávccii sohka buolvvas.

Govvosis leat mu áhčibeale soga gávccii sohka buolvva. Okta jorbadas govvida ovttá sohka buolvva ja logut bajábealde čájehit sohka olbmo rie gádan jagi. Ivnit fas mitalit sámegeiela máhtu birra mii lea mearkašahhti dán oktavuodas. Dat ii goittotge ráddje eret eará vejolaš gielaide, maid guhtege olmmoš lea hálddašan. Deattuhan, ahte govus govvida namalassii sámegeiela máhtu, iige vejolaš eará gielaide máhtu. Rukses ivdni govvida sámegeiela máhtu ja ivdnekahtes jorbadas fas dan, ahte diet sohka buolvva ii máhte sámegeiela. Fuomášuhtán, ahte rukses ivdni govvida iešalddis guovttegielatvuoda, nappo rukses jorbadasan merkejuvvon golbma olbmo leat máhtán goittotge sihke sáme- ja suomagiela.

Govvosis oaidná gávccii sohka buolvva, main sámegeiella lea leamašan oalát jávkan golmma dahje njealji sohka buolvva áigge. Mu máddu guhte lea rie gádan 1852, lea merkejuvvon rukses sárgáiguin mii mearkaša dan ahte sus lea leamašan jáhkkimis uhcimustá passiiva sámegeiela máhtu. Mearkašahhti lea dat, ahte son ii leat ieš šat sirdán sámegeiela čuovvovaš sohka buolvui. Govvosis mun ieš lean merkejuvvon rukses jorbadasan ja lean rie gádan jagis 1976. In leat oahppan sámegeiela iežan ruovttus, muhto lean revitaliseren mu máttuid giela olggobealde ruovttu nu mo ee. skuvllas ja sámegeielkursain. Sámegeiella mii lei jávkosis min sogas sullii čuođi jagi revitaliserjuvvui ja oáčui fas heakka oahpahaladettiin dan ja válddidettiin dan atnui. Maŋimus jorbadas govvida mu máná, guhte lea rie gádan 2002 ja guhte lea oahppan sámegeiela mus unnivuoda rájes. Min sogas sámegeiela lunddolaš sirdin dáhpáhuvvá fas sullii 150 jagi bottu maŋŋá.

Sámegiela ruoktot váldin

Giellaealáskahttin lea proseassa mii goahcá giela suddadeami dahje assimilerema. Giellaealáskahttimis giella váldojuvvo fas atnui maŋŋá go giellageavaheapmi lea uhcon dahje oalát jávkan. (Fishman 1991; Huss 1999; Lindgren 2000; Pasanen 2003; Rasmussen 2005; Satta 2005; Todal 2002; Todal 2007.) Dan dutkamis giellarevitaliseren mearkaša dan, ahte sogas jávkan sámegiella váldo jávkama maŋŋá fas atnui.

Lindgren (2000: 30) oaidná giellarevitaliserema oassin giela emansipašuvnnas mas jápmán giela stáhtus loktejuvvo kulturpolitihkalaš doaimmaid vehkiin servodagas. Dat mearkaša, ahte giela stáhtus ii máhca ovddit dillái mas dat lei ovdal revitaliserema, muhto gielalaš vuoigatvuodát viiddiduvvojit ja giela geavahišgohtet omd. almmolaš arenain. Dán dutkamis lea sáhka ovttaskas olbmo giela ruoktot váldimis. Geavahan dán čállošis bálddalagaid sániid giellarevitaliseren, giellaealáskahttin ja giela ruoktot váldin, mainna oaivvildan dakkár dili go olmmoš oahpahallá ja váldá fas atnui iežas sogas jávkan giela.

Sámegielaid revitaliseren lea čadnon sápmelaččaid etnikkalaš moriheapmái mii álggii 1970-logus. Giellarevitaliseren lea mearkašahtti oassi morihanproseassas (Stordahl 1997: 46). Sámegiela nannemii vuodduvuvvon skuvlejumi ja eará doaibmabijut leat dahkan stáhtusmeahttun sámiid giellarevitaliserema vejolažžan. Jearahallamiid vuodul lean gávnahan, ahte sii leat dábálaččat oahppan sámegiela Suoma stáhta ruhtadan skuvllas Sámi oahpahuovddáži Anáris. Dasa lassin sámeguovllu vuodđoskuvllat, main oahpahuovvo sámegiella ja Oulu universitehta Giellagas-instituhtta leat leamašan stáhtusmeahttun sámiid giela ealáskahttinproseassas guovddáš giellaoahppanbáikkid.

Mu dutkanguimmiid gielalaš duogáža birra sáhtán mitalit, ahte ovttasge ii leat sámegiella vuosttaš giellan ja eatnasiin eai leat leamaš sámegielat oktavuodát mánnávuodas. Sii leat ruovttus oahppan vuosttaš giellan suomagiela ja eatnasat sis leat easka rávesolmmožin oahppan sámegiela olggobealde ruovttu. Fuomášuhtán dás, ahte giela ealáskahttinproseassa lea áddjái ja erenoamáš gáibideaddji sihke ovttaskas olbmo ja servodaga dásis. Asta Balto (1997: 117) čuoččuha dutkamisttis, ahte giela oahppan rávesolmmožin gáibida olu rahčama. Obanassii olmmoš guhte oahpahallá

giela ollesolmmožin šaddá rahčat ja bargat giela ovdii olu eanet go veardá-
dallá vuosttašgielagiiguin geat leat oahppan giela mánnávuoda rájes.
Mu dutkanjoavku lea dán dáfus spiehkastat váldorávnjnis, go sii leat
ollesolmmožin rahčan ja oahpahallan sámegiela. Otna sápmelaččaid joavku
lea heterogena sámegiela hálddašeami dáfus. Suoma bealde Sámis almmolaš
logut mitalit, ahte Suomas leat sullii 9000 sápmelačča, geain árvvu mielde
2600 hupmet sámegiela (Suoma Sámediggi, Sámit Suomas, Sámegiella
2008). Nappo eanaš oassi sámiiin (70 %) eai máhte iežaset álbmoga giela.

Sámegiela geavaheapmi

Buot dutkanguoimmit hálddašit sámegiela mealgadii dahje erenoamáš
bures. Čuovvovaš tabeallas čájehan dutkamii oassálastán olbmuid sámegiela
geavaheami iešguhtege oktavuodain ja eallinsurggiin. Lean válljen dan
tabellii olbmo dábáleamos ja guovddáš kontaktafierpmádaga. Namalassii
sámegiela geavaheami bearrašis, barggus ja skihpáriiguin.

Tabealla. Gielaid geavaheapmi iešguhtege konteavsttain.

Sohkabealli ja šaddanjahkelohku	Váldogiella/-gielat barggus	Sámegielat skihpáriiguin	Mánáiguin/mánáidmánáiguin	Sámegielat eallinguimmiin
1. Dievdu 1940-logus	sámegiella	sámegiella	sámegiella	sámegiella
2. Dievdu 1950-logus	suomagiella sámegiella	suomagiella sámegiella	suomagiella	–
3. Nisu 1950-logus	sámegiella dárogiella	sámegiella	suomagiella	–
4. Dievdu 1960-logus	sámegiella suomagiella	sámegiella	sámegiella	sámegiella
5. Nisu 1960-logus	sámegiella suomagiella	suomagiella	suomagiella	–
6. Nisu 1960-logus	sámegiella suomagiella	suomagiella	sámegiella	suomagiella
7. Dievdu 1960-logus	suomagiella	suomagiella sámegiella	–	–
8. Dievdu 1970-logus	sámegiella	sámegiella	suomagiella	–
9. Nisu 1970-logus	sámegiella suomagiella	sámegiella	–	–
10. Dutki ieš 1970-logus	sámegiella	sámegiella	sámegiella	–
11. Nisu 1980-logus	sámegiella	sámegiella	sámegiella	–
12. Nisu 1980-logus	sámegiella suomagiella	sámegiella	–	–

Tabeallas boahká oidnosii giellageavaheapmi sihke priváhta- ja bargoeallimis. Buohkain sis lea sámegiella bargogiellan juogo ollásit dahje muhtin oassái. Dat ahte dutkanguoimmit hupmet sámegiella priváhtaallimis sámegielat skihpáriiguin ja sámegielat eallinguimmiin muitala diđolaš sámegiella geavaheami birra ja maid posiitiiva, rabas ja dohkkeheaddji sámegielat servodaga birra. Mu dutkanboadus speadjalastá dan, ahte stáhtusmeahttun sámít leat dohkkehuvvon sámegielat servodaga oassin. Dán dutkamis sámegielat servodat mearkkaša sámegielat olbmuid joavkku, masa gullet eanaš sápmelaččat, muhto maiddá eará čearddaid olbmot geat máhttet sámegiella. Sámeservodat doaba fas govvida makrodási, mii sisttisdoallá ee. sámi media ja eará institušuvnnaid dego skuvllaid ja politihkalaš orgánaid (Todal 2002: 131).

Fuomášahtti lea, ahte mángasat mu dutkanguimmiin leat válljen sirdit sámegiela mánáide ja mánáidmánáide. Jearahallamiin bohtá ovdan, ahte giellasirdimiin sii háliidit dáhkkit mánáide nannosit sámegiela máhtu ja sámeydntitehta go mii sis alddiineaset lea. Bohtosiid vuodul sáhtá dulkot, ahte stáhtusmeahtun sámít leat duodai ealáskahtán sámegiela iežaset eallimis ja váldán dán atnui sihke bargo- ja priváhtaeallimis.

Manne giellaealáskahttin?

Lean guorahallan sivaidd, manin stáhtusmeahtun sámít leat háliidan oahppat sámegiela. Mii lea leamašan ággan lohkažohtit sámegiela? Todal (2002: 102) namuha dutkamušastis golbma motivašuvnna giellaoahppamii: instrumeanttalaš, integrašuvdna- ja jotkkolašvuoda motivašuvnna. Instrumeanttalaš motivašuvdna mearkkaša, ahte olmmoš háliida oahppat giela danin go dás lea ee. ekonomalaš ávki. Integrašuvdnamotivašuvdna fas dan, ahte dovda gullevašvuoda muhtin gielalaš jovkui ja háliida háhkat čiekŋaleabbo áddejumi dán joavkku kultuvrra birra. Omd. muhtin láddelaš, guhte lea náitalan sápmelaččain háliida oahppat sámegiela vai nagoda integreret iežas buorebut sámí servodahkii. Jotkkolašvuoda motivašuvdna birra lea gažaldat dalle, go olmmoš háliida oahppat giela vai nagoda hukset oktavuoda su iežas historjái ja nannet identitehta.

Lean gávdnan jearahallamiid vuodul guokte váldomotivašuvnna sámegiela oahppamii: jotkkolašvuoda motivašuvnna, mas deattuhuvvo diđolašvuoha sámemáttuid birra ja de integrašuvdnamotivašuvnna. Motivašuvnna leat latnjalašgaid, namalassii olbmui leat leamašan mánggat ákkat manin sii leat háliidan lohkažohtit sámegiela.

Eanaš dutkanguoimmit namuhit jearahallamiin, ahte diehtu sámí máttuid birra lea álggus movttiidahtán sin oahpahallat sámegiela. Dan sáhtá dulkot jotkkolašvuoda motivašuvdnan, namalassii ahte sii háliidit giellaoahppamiin laktásit iežaset historjái. Čuovvovaš guokte dievddu muitaleaba jotkkolašvuhtii gullevaš vástádusa:

Li dat báifáhka ihtán ahte livččen movttáskan sámegiela lohkat, muhto baicca mu lei guhká váivvidan dakkár sápmelašášši ja iežan historjá. (Dutkanguoibmi 4, čálli jorgalus suomagielas)

Mus lea leamašan álo beroštupmi sámegillii ja -kultuvrii. Ja go mun dihten, ahte mus lea sogas vehá sámearra, de dasto smihtten, ahte juos mun vaikko manalin lohkat sámegiela. (Dutkanguoibmi 8)

Njeallje dutkanguoimmi goittotge muitalit, ahte biras – ovdamearkka dihtii sámegiela guoibmi dahje/ja sámegiela skihpárat – lea váikkuhan sin mearrádussii lohkahtit sámegiela:

Gárten studeret sámekultuvrra váldofágan. Dasa gullá sámegiela geatnegahtton fágan. (Dutkanguoibmi 12)

Nuppelágan motivašuvdna lea dan nissonis, guhte muitala manne son lohkahtit sámegiela:

Fárrejin muhtin sámegiela gilázii ja go ledjen bargguheapme, de mannen lohkat Inarin opistoi sámegiela ja de dál go studeregohten oahpaheadjioahpus, de lohken seammás sámegiela Oulu universitehtas. (Dutkanguoibmi 6)

Su jearahallamis bođii ovdan, ahte sus ledje sihke integrašuvdna- ja instrumeanttalaš motivašuvnnat oahppat sámegiela.

Muhtin stáhtusmeahttun sámiet leat oahppan sámegiela juo mánnávuoda rájes danne go sii leat šaddan bajás sámebirrasis ja leat ožžon doarjaga vanhemiin. Vanhemat leat válljen, ahte mánát leat oahppan sámegiela. Okta nisu muitala su sámegiela oahppamis ná:

Mun lean márkaniis oahppan sámegiela, vaikko doppe ii liikká gullon nu ollu, muhto mis lei dakkár astoáiggefálaldat. Doppe ledje juste --- buotlágan stohkosat ja lávlun. Daid mun máhtten viehka ollu sámegillii ovdal mun álgen skuvlii. In dieđe man ollu mun ledjen ádden daid, gal mun jáhkán mun viehka ollu áddejin. De mun álgen ovdaskuvlii, --- sámeluohkkái. Ja mu eadni vikkai hálahit daid eará vanhemiid, ahte galgabehtet bidjat daid mánáid dohko sámeluohkkái, muhto ii oktage álgán. --- Vuolledási vázzen oalát sámegillii buot fágaid, lášmmohallan lei vissa suomagillii. Muđui lei sámegillii buot. (Dutkanguoibmi 11)

Dás boahká ovdán eatni aktiiva rolla bearrašis, muhto maiddá su viggamušat sámegiela ovddideapmái birrasis. Negatiiva identitehta dahje stigmatiseren lea hehtten sápmelaččaid geavahit ja árvvus atnit iežaset giela. Ovdamearkka

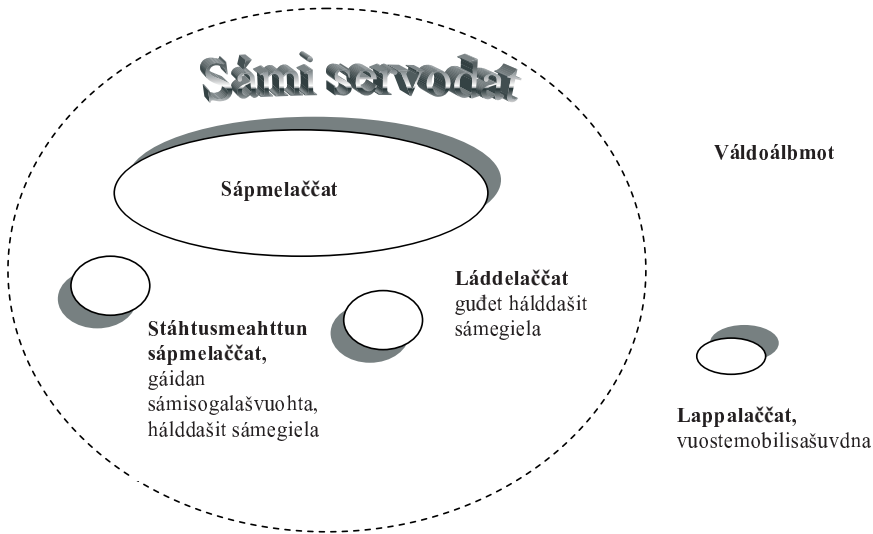
dihtii sámiid ásodatsohkabuolva⁴ (Norgga bealde internáhtta) lea gillán sin sámevuoda dihtii ja lea šaddan biehttalit ja heahpanit sámi duogáza geažil (Rasmus 2008: 101). Stáhtusmeahtun sámit eai leat šaddan vásihit váldoservodaga badjelgeahččama etnihkalaš duogáza dihtii danne go sin sogat leat suomaiduvvan juo dolin máŋggaid sohkabuolvvaid dassá. Sii eai šatta guoddit sullásaš mentála noađi go ovdamearkka dihtii sápmelaččaid ásodatsohkabuolva šaddá. Dat váikkuha dasa, ahte stáhtusmeahtun sámiid oaidnu sámegillii ii leat čadnon negatiiva guottuide ja dan dihtii lávki oahppagoahtit sámegiela ii vealttekeahttá leat nu stuoris go muhtin sápmelaččain.

Suokkardallen leatgo stáhtusmeahtun sámit dihtomielalaččat válljen revitaliseret máttuideaset giela vai leatgo sii álggus oahppan sámegiela ja de easkka álgán guorahallat vejolaš sámi máttuid sogain. Bohtosiid vuodul sáhtta lohkat, ahte eanaš dutkanguimmiid álgomotivašuvdna oahppagoahtit sámegiela lei diehtu sogaideaset sámemáttuid birra. Maiddái integrašuvdna sámeservodahkii lei čielga motiivan eanaš dutkanguimmiide. Instrumeanttalaš motivašuvdna ii várra boađe jearahallamiin nu čielgasit oidnosii, danne go olmmoš ii dan oainne nu positiiva ággan.

Sámeservodaga joavkkut

Govvosis 2 čájehan oktageardánit Suoma bealde sámevuovllu sámeservodaga joavkkuid. Sámeservodat dan govvosis sistisdoallá buot sámiid, geat devdet virggálaš sápmelašmeroštallama eavttuid beroškeahttá das máhttetgo sii sámegiela vai eai. Vaikko govvidan stáhtusmeahtun sápmelaččaid sierra joavkun, de sii leat goittotge sámeservodaga rieggá siste danin go sii leat sámegielagat ja maiddái danin go eatnasat sis barget sámeservodaga ovdii bargguideaset dahje eaktodáhtolaš doaimmaideaset bokte. Sámeservodahkii gullá maiddái láddelaččaid joavku mii hálddaša sámegiela. Sii leat maid merkejuvvon sierra joavkun. Govvosis lea lappalaš-joavku govviduvvon sámi servodaga olggobealde dan sivas go sii fámolaččat vuostálastet sápmelaččaid ja lassin sii eai hálddaš sámegiela. Maiddái váldoservodaga olbmot, láddelaččat geat eai hálddaš sámegiela, leat govviduvvon sámi servodaga olggobealde.

⁴ «Stuorámus oassi nuppi máilmmisoađi maŋŋá riegdán Suoma sápmelaččain lea gártan orrut ásodagain» (Rasmus 2008: 10).

Govus 2. Sámi servodat.

Govvosis 2 boahtá ovdan, ahte lean gávnahan odđa joavku man lean nammadan stáhtusmeahttun sámiiid joavkun. Ságastallan sápmelašvuođas ja erenoamážit sápmelašmeroštallamis álggii Suomas 1990-logus maŋŋá go sámeláhkaevttohus lei geigejuvvon Suoma eiseválddiide. Dán áigodagas álge obalohkáii sápmelaččaid guoskevaš láchaproševttat. (Pääkkönen 2008: 302.) 1990-lohku lei dehálaš sápmelaččaid vuoigatvuođaid ovddidemiid ektui⁵. Oassi sámeovuollu olbmuiin goittotge oidne negatiivalažžan sápmelaččaide vuodđuduvvon odđa vuoigatvuođaid. Sii ballagohte massimis vuoigatvuođaid eatnamiidda ja álge fámoláččat vuosttaldit sápmelaččaid. Dat báikkálaš olbmot válde háldui lappalaš-doahpaga (suom. *lappalainen*) ja meroštalle dan odđasit iežaset ulbmiliid vuodul. Sii oidne iežaset álgoálbmogin ja ákkastalle oainnuideaset dološ sápmelašmáttuide ja -ruohttasiidda. Sápmelašdutki Sanna Valkonen (2009: 170, 278) oaihvilda ná lappalašvuođa hárrái:

... lappalašvuođa sáhtta geahčadit abjeakta-posišuvdnan – mii ovddasta jápminuhkáduša sápmelašvuhtii: suomelažžan assimilerema ballat

⁵ Sámiid sajadat čállojuvvui Suoma vuodđoláhkii jagi 1995. Dan mielde sámiiin álgoálbmogin lea vuoigatvuohta doalahit ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra ja daidda gullevaš árbevirolaš ealáhusaid. Sámiin lea maid leamaš jagi 1996 rájes sámiiid ruovttuguovllus giela ja kultuvrra guoski iešrádden vuodđolága mielde. (Pääkkönen 2008: 92–93.)

dáhpáhuvvamis maiddái sápmelaččaide, juos fal sii dohkkehit lappalaččaid sápmelašregistarii, nappo sápmelažžan. Sápmelašvuohta jávká juos lappalaččat dahege sápmelašperspektiivvas láddelaččat besset stivret sámpolitiikkas, danne go dalle mearráduusat dahkkošedje váldoálbmoga eavttuiguin ja ávkin, mas čuovvulivččii sápmelaččaid assimileren. – Sámiid perspektiivvas lappalaččaid ulbmilin lea dahkat moivvi sápmelaččaid servodateallimii. (Čállu jorgalus suomagielas.)

Guovttelágan jienat sámeservodaga marginálas

Mii ovttaštá ja mii fas earuha stáhtusmeahtun sápmelaččaid ja lappalaččaid joavkkuid? Dan guovtti joavkku dahket sullasažžan dološ sápmelašmáttut ja sogaid suomaiduhtin. Dat dagaha dan, ahte goappaš joavkkut eaba čága dálá sápmelašmeroštallamii. Earrun fastten lea dat, ahte stáhtusmeahtun sápmelaččat leat revitaliseren sámegeiela ja leat váldán dan atnui. Sii leat ovttaskas olbmot guđet dovdet gullelašvuođa sámiide ja leat muhtin muddui integrerejuvvon sápmelašservodahkii bargguideaset, bearraša ja sámegeiela bokte. Lappalaččat fastten leat dahkan čielga earu sápmelaččaid ja iežaset gaskii. Sii geavahit sámegeiela baicca vuosteargumeantan sápmelaččaid vuostá: sápmelaččat eai leat álgoálbmot, muhto gielalaš unnitlohku Suomas (Pääkkönen 2008: 228).

Lappalaččaid doaimmaid sáhtá gohčodit maid propagandan sámiid vuostá. Media bokte lea sirddašan govva maŋimuš 20 jagi áigge, ahte davvin leat sápmelaččat, lappalaččat ja váldoálbmot. Dat govva lea váikkuhan stáhtusmeahtun sápmelaččaid identitehtii nannosit: lappalaččaid aggressiiva retorihkka lea dagahan dan, ahte stáhtusmeahtun sápmelaččat eai háliit buktit ovdan sin sápmelašruohtasiid vai sii eai ovttaštattojuvvo lappalaččaide.

Ná, mun lean mo nu hirbmat árgi, ahte in leat váldán čielgasa man olu (sápmelašvarra) mus lea. --- Danin mun lean árgi, go in háliit mange dáfus čatnašuvvat dien lappalaš-searvá. (Dutkanguoibmi 11)

In oainne positiivan dan, ahte olbmot julggaštit iežaset lappalažžan. Mun in oainne sin sápmelažžan, eaige sii iežage oainne. --- Dat várra váikkuha dasa, mo máŋga sápmelačča oidnet daid olbmuid, geat oahpahallet sámegeiela ja geain leat sámeruohttasat. Dán mun goit lean markkašan, ahte máŋgasat čatnet dan dasto dien lappalaš-konfliktii. Eai

sii leat njuolga dan dadjan, muhto munnje lea báhcán diekkár dovdu, ahte sii [sápmelaččat] ovttastahttojuvvojit sidjiide [lappalaččaide]. Dan sivas go mángasiin sis [lappalaččain] gávdnojit sápmelašmáttut juos duodai álggásii oheat. Kánske sápmelaččat vásihit sin [lappalaččaid] ja sin geain leat sápmelašmáttut [stáhtusmeahttun sápmelaččaid] uhkkin. (Dutkanguoibmi 12, čálili jorgalus suomagielas)

Mun dulkon, ahte dat nissonguovttos oaidniba iežaska gullevašvuoda ambivaleansan danne go ballaba, ahte šaddaba laktašuvvot sápmelaččaid perspektiivvas lappalaččaide. Identitehta strategiijan soai válljeba leat jiena jávohaga iežaska sámi duogáža birra vai eaba šatta čatnašuvvot lappalaččaide. Stáhtusmeahttun sápmelaččat oaivvildit ahte sii eai čága sápmelašgovvii ja daidda meroštallamiidda: Sápmelažžan sii eai dohkkehuvvo, lappalaččaid ja iežaset gaskii sii dahket čielga earu ja sii eai dovdda iežaset láddelažžan.

Loahppasánit

Lean dán čállošis suokkardallan iežan dutkamuša váldočuolmmaid ja álgofuomášumiid. Geahčadan sápmelašmeroštallama ja sámeservodaga siskkáldas struktuvrraid kritihkalaččat. Buvttán ovdan dássáži oaidnemeahttun sámejoavkku, mii ii deavdde dálá virggálaš sápmelašmeroštallama eavttuid Suomas. Joavkku dovdomearkan leat sámegeiela hálddašeapmi ja dološ sámi máttut. Sámieatnama koloniserenhistorjá ja assimilerenproseassat leat áiggi mielde dagahan dan, ahte stáhtusmeahttun sámit leat šaddan marginála sajádahkii dálá sámeservodagas. Sámegeiella lea leamaš jávkosis stáhtusmeahttun sámiid sogain mánggaid sohkabuolvvaid – juobe čuđiid jagiid áigge. Goittotge sii leat muhtin muddui dihtomielalaččat revitaliseren iežaset sogas jávkan geiela ja váldán dan atnui eallimis. Sii dovdet gullevašvuoda sápmelaččaide ja sámegeiela máhttu lea veahkehan sin integrerema sámeservodahkii.

Lappalaččaid vuostemobilisašuvdna lea váldán olu saji almmolaš sággastallamis ja sin retorihkalaš falleheamit sámiid vuostá leat dagahan riiddu sámiid ja lappalaččaid gaskii. Stáhtusmeahttun sápmelaččaid strategiijan dan diskurssas lea šaddan jávohisvuolta: sin jietna ii leat ovdal gullon.

Mu dutkamuša bohtosiid mielde giellaealáskahttin bastá rasttildit rájiid. Rájiid rasttildeapmi mearkkaša dan, ahte servodaga virggálaš meroštallamat ja marginála sajádat ii bisset revitaliserema. Sámegeiela ruoktot váldin lea fámolaš proseassa, mii nanne olbmo gullevašvuodadovddu ja álggaha sámáidahttinproseassa. Marginála sajádat ii bisset stáhtusmeahttun sápmelaččaid revitaliserema. Háliidan dainna dutkamušain burgit dábálaš áddejumiid sámevuodas ja rahpat odđa vejolašvuodaid ipmirdit sápmelašvuoda.

Dutkanmateriála

Dutki iežas beaivegirji 2008–2009.

Dutkanguimmiid jearahallamat 2008–2009.

Girjjálašvuhta

BALTO, ASTA 1997: *Sámi mánáidbajásgeassin nuppástuvvá*. Oslo: Ad Notam Gyldendal AS.

————— 2008: *Sámi oahpaheaddjit sirdet árbevirolaš kultuvrra boahttevaš buolvvaide. Dekoloniserema akšuvdnadutkamuš Ruota beale Sámis*. Dieđut 4/2008. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.

FISHMAN, JOSHUA A. 1991: *Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Multilingual Matters 76. Clevedon: Philadelphia & Adelaide.

HAUGEN, EINAR 1953: *The Norwegian Language in America*. Bloomington: Indiana University Press.

HEIKKINEN, HANNU L. T. 2007: Toimintatutkimuksen lähtökohdat. – Hannu L. T. Heikkinen – Esa Rovio – Leena Syrjälä (doaim.), *Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat* s. 16–38. Helsinki: Kansanvalistusseura.

HIRVONEN, VUOKKO 1999: *Saamenmaan ääniä. Saamelaisen naisen tie kirjailijaksi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 725. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HUSS, LEENA 1999: *Reversing Language Shift in the Far North. Linguistic Revitalization in Northern Scandinavia and Finland*. Studia Uralica Upsaliensia 31. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

- HUSS, LEENA – LINDGREN, ANNA-RIITTA [2007]: *Språklig emancipation och identitet*. Konferänssa logaldallan. Pohjoismaiden kielet toisena kielenä–konferenssi, Helsingin yliopisto 10.–2.5.2007.
- KOIVUNEN, ANU – LILJESTRÖM, MARIANNE 2004: Paikantuminen. – Anu Koivunen – Marianne Liljeström (doaim.), *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen* s. 271–292. Tampere: Vastapaino.
- KUOKKANEN, RAUNA 2004: Saamelaisnaiset, feministinen analyysi ja saamelaisyhteiskunnan dekolonisaatio. – Kaarina Kailo – Vappu Sunnari – Heli Vuori (doaim.), *Tasa-Arvon haasteita globaalin ja lokaalin rajapinnoilla* s. 143–160. Oulu: Oulun yliopisto.
- 2006: Indigenous peoples in two continents. Self-determination processes in Saami and First Nation Societies. – *European Review of Native American Studies* 20:2 s. 25–30.
- LEHTOLA, VELI-PEKKA 1997: *Rajamaan identiteetti – Lappilaisuuden rakentuminen 1920- ja 1930-luvun kirjallisuudessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 665. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2002: The Sami Siida and the Nordic states from the Middle Ages to the beginning of the 1900s. – Kristiina Karppi – Johan Eriksson (doaim.), *Conflict and Cooperation in the North* s. 183–194. Umeå: Norrlands Universitetsförlag.
- LINDGREN, ANNA-RIITTA 2000: *Helsingin saamelaiset ja oma kieli*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 801. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MINDE, HENRY 2003: Assimilation of the Sami. Implementation and Consequences. – *Acta Borealia* Volume 20 2/2003 s. 121–146. Tromsø: Department of History, Faculty of Social Science, University of Tromsø.
- NIEMI, EINAR 1997: Sami History and the Frontier Myth: A Perspective on the Northern Sami Spatial and Rights History. – Harald Gaski (doaim.), *Sami Culture in a New Era. The Norwegian Sami Experience* s. 62–85. Kárášjohka: Davvi Girji OS.
- PASANEN, ANNIKA 2003: *Kielipesä ja revitalisaatio: Karjalaisten ja inarinsaamelaisten kielipesätoiminta*. [Mastergrádabargu]. Itämeren suomalaiset kielet. Helsinki: Suomalais-ugrilainen laitos, Helsingin yliopisto.
- PÄÄKKÖNEN, ERKKI 2008: *Saamelainen etnisyys ja pohjoinen paikallisuus. Saamelaisten etninen mobilisaatio ja paikallisperustainen vasta-*

- liike*. Acta Universitatis Lapponiensis. 153. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- RASMUS, MINNA 2008: *Bággu vuolgat, bággu birget. Sámemánáid ceavzinstrategiijat Suoma álbmotskuvlla ásodagain 1950–1960-logus*. Publications of Giellagas Institute, 10. Oulu: Oulu universitehta.
- RASMUSSEN, TORDEL 2005: *Jávohuvvá ja ealáska: davvisámegielaide demografiija ja buolvaidgaskasaš sirdáseapmi Norggas ja Suomas*. Sámegeiela váldofágabargu. Tromsø: Det humanistiske fakultet, Universitetet i Tromsø.
- SATTA, ERIKA KATJAANA 2005: *Let the Language Grow in Our Children. Indigenous Language Revitalization: The Cases of Inari Saami language and Rama language*. [Mastergrádabargu]. Master of Philosophy in Indigenous Studies. Tromsø: Faculty of Social Science, University of Tromsø.
- SKUTNABB-KANGAS, TOVE 2000: *Linguistic genocide in education – or worldwide diversity and human rights?* Mahwah, NJ – London, UK: Lawrence Erlbaum Associates.
- SMITH, LINDA TUHIWAI 1999: *Decolonizing Methodologies. Research and Indigenous Peoples*. London – New York: Zed Books Ltd.
- STORDAHL, VIGDIS 1997: Sami Generations. – Harald Gaski (doaim.), *Sami Culture in a New Era. The Norwegian Sami Experience* s. 62–85. Kárášjohka: Davvi Girji OS.
- Suoma Sámediggi. Sámit Suomas*. 2008. – http://www.samediggi.fi/index.p8hp?option=com_content&task=blogcategory&id=105&Itemid=104 (20.08.2009).
- Suoma Sámediggi. Sámit Suomas. Sámegeiella*. 2008. – http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=74&Itemid=104 (30.03.2010).
- Suoma láhka sámedikkis*. 1995. – <http://www.finlex.fi/data/saame/19950974.pdf> (19.08.2009).
- TODAL, JON 2002: «...jos fal gáhttet gollegielat». *Vitalisering av samisk språk i Noreg på 1990-talet*. [Dr.art.-gráda nákkosgirji]. Tromsø: Det humanistiske fakultet, Universitet i Tromsø.
- 2007: *Samisk språk i Svahken sijte. Sørsamisk vitalisering gjennom barnehage og skule*. Dieđut 1/2007. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- VALKONEN, SANNA 2009: *Poliittinen saamelaisuus*. Tampere: Vastapaino.

Saving the language of our ancestors: Language revitalization of ‘Non-status’ Sami on the Finnish side of Sápmi

In this article I present and provide a space for the voices of an invisible group of Sami descendants. They are people who have reclaimed the Sami language after it has not been used in their families for several generations. They actively speak Sami and their ancestors were Sami, but they are not considered to be Sami according to official definitions which are based on language inheritance. I call this group *stáhtusmeahttun sámít* or ‘non-status Sami’. This is the starting point of this article which gives insight into the issues which I address in my PhD, of which this article is a part.

‘Non-status’ Sami have revitalized their Sami language skills mostly as adults. The history of colonization has been silenced, yet it was harsh on the Finnish side of Sápmi. As a result of this colonial history, many Sami were forced to change their livelihoods and language and «become Finnish». I stress that a large part of the population in Northern Finland are actually descendants of Sami who have been assimilated. Out of this population, a small and politically marginalized group has reclaimed their Saminess by studying and using the Sami language.

I argue in this article that language revitalization is borderless. Even though these Sami descendants are limited by political and social borders they have still been able to successfully reclaim their ancestral language. Reclaiming the ancestral language can heal the pains of the past and revitalize Sami identity.

Erika Katjaana Sarivaara

Sámi allaskuvla / Sámi University College

erika.sarivaaara@samiskhs.no